

Ústav česko-německých areálových studií a germanistiky FF JU a Filozofická fakulta Univerzity Pasov

uspořádaly v rámci společného projektu *"Aus der Tradition in die Zukunft. Das sprachlich-literarische Erbe Ostbayerns und Südböhmens als Fokus universitärer Zusammenarbeit / Od tradice k budoucnosti. Jazykově-literární dědictví Východního Bavorska a jižních Čech jako fokus univerzitní spolupráce"* realizovaného v Programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko Cíl EÚS 2014-2020

druhý společný workshop,

který se uskutečnil v úterý 23. května 2017 na Filozofické fakultě Univerzity Pasov.

Workshop zahájil prof. Rüdiger Harnisch přivítáním účastníků z Českých Budějovic a Pasova. Tematicky bylo setkání tentokrát zaměřeno lingvisticky, konkrétně na oblast toponomastiky, které se pasovská univerzita dlouhodobě věnuje a ke které zde již proběhlo několik projektů a seminářů.

V první části vystoupila Andrea Weber, B.A., s úvodem do toponomastické terminologie a metodiky. Veškeré teoretické poznatky ilustrovala konkrétními příklady místních jmen z oblasti Východního Bavorska, např. název obce *Mundobl*, jehož původní tvar *Nunnentobel* již vymizel, posloužil jako názorný příklad rozdílu mezi vlastními a obecnými jmény (apelativy). Dále upozornila na terminologickou diferenciaci pojmů „Ortsnamen“ a „Siedlungsnamen“, která často fungují jako synonyma, ve skutečnosti je však „Ortsname“ obecnější výraz, který označuje jak jména místní, tedy sídlištní (jména obydlených objektů), tak jména pomístní, tedy např. hydronyma či oronyma. Tyto názvy přírodních objektů (hor, řek, cest atd.) byly často přeneseny na jména sídlišť nebo tvořily jejich součást. Dále se Andrea Weber ve své přednášce věnovala kategorizaci místních jmen, která lze na základě jejich struktury (morfologie) rozdělit na simplicia (jednoduchá, nesložená slova jako *Grub*), deriváty (slova odvozená: *Wasching*) a kompozita (slova složená: *Salzweg*) a tyto jednotlivé typy pak podle některého ze stavebních prvků slova (přípony či kořene) časově zařadit. Z období raného středověku pochází jména odvozená pomocí sufixu *-ing* (*Wasching*) a kompozita se základovým slovem *heim/-ham* (*Garham*), vrcholně či pozdně středověká jsou pak typická toponyma se základovými slovy *-reut*, *-schlag* apod., poukazujícími na kolonizační činnost, především mýcení lesů.

Převážná většina toponym v regionu Východního Bavorska je německo-bavorského původu, vyskytují se zde ale i jména původu románského (*Passau* < *Castra Batava*), keltského (hydronymum *Ilz*) či slovanského (*Gosting* z osobního jména *Gost*), což lze považovat za doklad podílu Slovanů na osidlování zmiňované oblasti.

Andrea Weber účastníky workshopu také seznámila se základními metodami onomastického výzkumu, což je v první řadě získání a vyhodnocení pramenů a sestavení reprezentativního souboru dokladů s širokým časovým záběrem. V dnešní době je řada pramenů dostupná i online, např. přes internetové archivy „Monasterium“ a „Matricula“. Nezbytnou součástí výzkumu jmen je záznam a transkripce jejich nářečních tvarů, neboť často teprve ony umožňují správné zařazení různých psaných podob jména, jako je tomu např. u názvu *Pittersberg*: jeho nářeční podoba zní [widr^əšbêʁg] > doklad z roku 1781 *Widrigsberg*. Na základě těchto dokladů je pak možné rekonstruovat výchozí podobu jména a jeho význam. Další vývoj místních jmen pak samozřejmě úzce souvisel s obecným vývojem jazyka v regionálním i nadregionálním měřítku a specifickými procesy jako fonetické oslabení, reformulace, adaptace a změna významu. Jakou roli může hrát dialekt při přeformulování jmen ve vztahu k významu, bylo velmi pěkně vidět u dvou v psané i nářeční podobě identicky znějících názvů vesnic *Kühbach* (jedna v okrese Freyung-Grafenau, druhá v okrese Pasov). Díky pramenným dokladům lze jednoznačně identifikovat určující slovo: v prvním případě je to *Kühe*, ve druhém *Kirche*. Výslovnost obou jmen je ovšem v místním dialektu identická, proto došlo v druhém případě k reinterpretaci (*Kirche* > *Kühe*) – tzv. lidová etymologie. Tento proces dodatečného vkládání (jiného) významu často vede k tomu, že z hlediska významu dnes jméno již není transparentní

– jako v případě obce *Werenain* v okrese Freyung-Grafenau. Původně byl její název pravděpodobně utvořen jako kompozitum ze základového slova *nuoa* (sthn. 'spára, škvíra') a určujícího slova *dwërah* (sthn. 'šikmý, probíhající napříč') s významem 'osada u příčné brázdy v krajině'. Hlásková skupina *dw* v násloví se podle fonetických zákonitostí mění ve *zw* (doklad z roku 1539 *Zwerhennaim*), podobně jako u současného slova *Zwerchfell*. Později byla počáteční hláska z ovšem interpretována jako předložka *zu*, jak je patrné z dokladu z roku 1674 – *zu Weranain*. V poslední části své přednášky se Andrea Weber věnovala místním jménům v kontextu kulturního a jazykového kontaktu v bavorsko-české oblasti, konkrétně názvům osad a měst ležících na Zlaté stezce. Zde se vyskytují smíšená jména slovansko-německého původu (např. *Gosting*) a jména svědčící o někdejší slávě Zlaté stezky (např. *Salzweg*, *Solná Lhota*, *Böhmisch Röhren*). Zajímavý byl rovněž exkurs o postavení německého jazyka v Čechách – především v období před a po druhé světové válce – v zrcadle místních jmen, především česko-německých jmenných párů. Přejímání jmen probíhalo několika způsoby: v rovině hláskoslovné (jednotlivé hlásky byly nahrazovány podobně znějícími, např. české *ř* německým *r* v toponymech *Hořice na Šumavě* – *Höritz*), dále v rovině sémantické (doslovný nebo volnější překlad podle smyslu, např. český název *Most* – německý *Brüx*; něm. *Kirchschlag* – č. *Světlík*). Vyskytují se však i smíšené typy, které vznikly převzetím a integrací do principů slovo tvorby vlastního jazyka (něm. *Salmansdorf* – č. *Žalmanov*). Posledním typem česko-německých párů místních jmen jsou nezávisle na sobě vzniklé názvy téže obce, např. *Zbýny* a dřívější německý název *Ludwigesdorf*. Tím Andrea Weber svou velmi podnětnou a informativní přednášku uzavřela.

Ve druhé části seznámili další řešitelé projektu Alois Dicklberger, M.A. a Bc. Sára Špeciánová, B.A. účastníky workshopu se svým terénním výzkumem, konkrétně sběrem materiálu a dokladů nářečních podob místních jmen Čakov a Dubné. Paní Špeciánová podrobně vyličila dosavadní potíže s hledáním vhodných respondentů – plánovaná spolupráce s příslušnými

úřady, které měly pomoci se zprostředkováním kontaktů, nebyla příliš přínosná, proto bylo nutné hledat případné respondenty přímo na místě. Pan Dicklberger představil výsledky tohoto terénního výzkumu ve formě video- a audiozáznamů, které budou později součástí internetových stránek projektu i mobilní aplikace.

Ve třetí a poslední části workshopu seznámil Dr. Wolfgang Janka účastníky s možnostmi interpretace místních jmen na základě získaných dat (písemné doklady, nářeční podoby) a s přihlédnutím k obecnému vývoji jazyka a specifickým procesům ve vývoji vlastních jmen. Jako konkrétní příklady si vybral dvě toponyma z bavorské (*Groß*)*thannensteig* a *Hutthurm* a dvě z české (*Čakov* a *Dubné*) strany příhraničního regionu. V případě dvou prvně jmenovaných to byly skutečně teprve nářeční formy, které poskytly vodítko ke správné interpretaci. Toponymum (*Groß*)*thannensteig* vzniklo připojením sufixu *-ing-*, vyjadřujícího příslušnost, k osobnímu jménu **Tungōz* (doložen tvar *Tuncoz*). *Tanne* ('jedle') a *Steig* ('stezka') jsou druhotně vložené významy, které jsou doloženy až v 19. století, a pravděpodobně souvisí s polohou osady na Zlaté stezce. Podobný vývoj lze sledovat i u místního jména *Hutthurm* – i tady se v případě složky *Turm* jedná o reinterpretaci. Původní název pravděpodobně souvisel se slovem *Hüter* ('strážce') nebo *Helmmacher* ('helmíř, přílbař'). U českého toponyma *Čakov*, které vzniklo připojením posesivního sufixu *-ov-* ke staročeskému osobnímu jménu *Čak*, je zajímavé především kolísání psané podoby mezi *-e-* (*Schecow*) a *-a-* (*Czakow*), u toponyma *Dubné* zase výskyt staročeského adjektiva *dubný*, ze kterého název vznikl, ve všech třech gramatických rodech.

Soudě podle živých diskuzí, které se po každém příspěvku rozvinuly, byly všechny tři prezentace pro účastníky workshopu opravdu přínosné a podnětné.

Příjemné setkání pasovských a českobudějovických akademických pracovníků a studentů bylo zakončeno společným obědem v menze pasovské univerzity.

